

УДК 371.1

Вознюк О. В.,
професор кафедри дошкільної освіти і педагогічних інновацій
Житомирського державного університету імені Івана Франка,
доцент, доктор педагогічних наук

ПОСТНЕКЛАСИЧНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ ОСВІТИ І ПЕДАГОГІКИ

Розглядається постнекласичний кризовий етап розвитку освіти і педагогіки. Характеристика кризового стану, в якому знаходиться людська цивілізація, осягається на підставі універсальної парадигми розвитку, яка виступає фундаментальним методологічним базисом пізнання буття. Аналізуються парадигмальні моделі розвитку освіти та педагогіки в рамках холістичної парадигми освіти, яка цілісно описує систему освіти і вірно відображає її цілі.

Ключові слова: холістична парадигма освіти, парадигмальні моделі розвитку освіти та педагогіки, універсальна парадигма розвитку, інформаційне суспільство, постнекласичний етап розвитку науки.

Актуальність дослідження. Розвиток сучасної педагогічної теорії і практики характеризується пошуком фундаментальних підходів до побудови навчально-виховного процесу, що знаходить відображення в освітніх документах України. У них зазначено, що метою освіти і виховання має бути

професійно компетентний, ініціативний, творчий громадянин, наділений почуттям обов'язку і відповідальності перед суспільством, здатний швидко адаптуватися до сучасного світу, характерними рисами якого є підвищення ролі особистості, інтелектуалізація її діяльності у контексті динамічних змін техніки і технологій, неперервного зростання обсягів інформації. Інформаційний бум, який нині називають інформаційним потопом, як один із головних чинників входження глобалізованого світу в еру інформаційного суспільства, відображає кризу класичної наукової парадигми та зумовлює поширення тенденції сучасної науки до експонентного зростання і поновлення знань, постійного розширення та поглиблення сфер наукового дослідження.

На тлі цих тенденцій виявляється криза сучасної системи освіти, яка, на думку С.У. Гончаренка, є складовою глобальної цивілізаційної кризи та значною мірою зумовлена вузькодисциплінарними установками сучасної освіти, відчуженням її гуманітарних і природничо-наукових компонентів. Наслідком цього є "фрагментарність бачення людиною реальності, що в умовах народження постіндустріального інформаційного суспільства не дає людям адекватно реагувати на загострення енергетичної й екологічної кризи, девальвацію моральних норм і духовних цінностей, калейдоскопічність зміни технологій, нестабільність політичної та економічної ситуації. Сьогодні під лавиною інформації ми страждаємо від нездатності охопити комплексність проблем, зрозуміти зв'язки і взаємодію між речами, які перебувають для нашої сегментованої свідомості в різних сферах"¹.

Це позначається на декларації десятків освітніх парадигм, таких як формувальна, гуманістична, особистісно орієнтована, суб'єкт-суб'єктна, суб'єктно-діяльнісна, контекстна, духовно-орієнтована, вільна, активізаційна, педагогічна, андрагогічна, науково-технократична, інструментально-технологічна, гуманітарна, езотерична, авторитарна, маніпулятивна,

¹ Гончаренко С. Фундаментальність професійної освіти – потреба часу // Педагогічна газета. – 2004. – № 12 (125). – С. 3.

знанневоцентрична (унітарна, епістемологічна), культурознавча (культуротворча), етноцентрична, підтримуюча, традиційно-формувальна, традиційно-розвивальна, раціоналістична, духовна, світська, людиномірна, освітологічна, світомірна, акмеологічна, компетентнісна, медіапедагогічна, медіальна, когнітивна, поліфонічна, дитиноцентрична, інклюзивна (розширення участі всіх категорій дітей, зокрема і з вадами психофізіологічного розвитку, в освітньому просторі), критично-креативна (трансформаційна), креативно-педагогічна, постмодерністська (постнекласична), безперервно-дистанційна, парадигма відкритої освіти (так званий "комунізм в освіті", коли дистанційні ресурси є відкритими), інноваційна, гармонізаційна, ноосферно-екологічна, парадигма навчальної казки, цивілізаційно-антропологічна, проєктивно-естетична, рефлексивна, гуманістично-рефлексивна, дослідницька, активістська, проблемоцентристська, критично-мисленнєва, співробітницька, діалогічна, імпровізаційна, життєтворча, синергетична та акмесинергетична, антропософська, тоталлогічна, сугестопедична, парадигми фундаменталізації та інтеграції знань, парадигма інтелектуалізації інноваційної освіти, комунікативна парадигма (парадигма взаємонавчання) та ін.

Про розмаїття педагогічних підходів та парадигм засвідчує понад 500 різних педагогічних технологій, які виокремлює Г.К. Селівко у своїй фундаментальній двохтомній праці *"Енциклопедія педагогічних технологій"* (2006 р.).

Методи дослідження. Особливості кризового стану, в якому знаходиться людська цивілізація, осягаються на підставі *універсальної парадигми розвитку*, яка виступає фундаментальним методологічним базисом пізнання буття. Універсальна парадигма розвитку в її найбільш простому вигляді реалізує гегелівську діалектичну схему розвитку: теза – антитеза – синтез.

Метою нашого дослідження постає аналіз розвитку освіти як системи й суспільного інституту на основі універсальної парадигми розвитку як

методології постнекласичного періоду розвитку науки й філософії як форм суспільної свідомості².

Виклад матеріалу. Наріжним аспектом нашої цивілізації виступає освітня система, що забезпечує соціально-економічну, науково-технологічну, культурно-історичну безперервність розвитку людства завдяки процесу його відтворення.

Розглянемо парадигмальні моделі розвитку освіти та педагогіки на основі універсальної парадигми розвитку в рамках холістичної парадигми освіти, яка цілісно описує систему освіти і вірно відображає її цілі.

Аристотелівська діалектика

- (1) *Теза*: енергія
- (2) *Антитеза*: можливість
- (3) *Синтез*: ентелехія

Розвиток логіки

- (1) Інтуїтивна багатозначна парадоксальна логіка древніх, що поєднує буття і мислення
- (2) Класична однозначна логіка
- (3) Некласична (багатозначна, діалектична, парадоксальна "сутінкова" й ін), холістична логіка, в якій сполучаються гносеологія, логіка і онтологія (А.А.Зінов'єв)

Соціогенеза

- (1) Цілісний симетричний стан суспільства, що оперує міфологічним мисленням; рівномірний розподіл соціального багатства і влади (високий рівень соціальної синергії), єдність дозвілля та праці, виробництва і

² Євтух М. Постнекласична педагогіка: філософсько-методологічне осмислення наукового концепту // М. Євтух, Ю. Пелех, А. Матвійчук / Освіта для сучасності – Edukacja dla wspolczesnosci : Зб. наук. пр. : у 2 т. / Мін-во освіти і науки України, НАПН України, НПУ імені М. П. Драгоманова, Комітет педагогічних наук Польської академії наук, Наукове товариство "Польща-Україна", Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Асоц. ректорів мед. ун-тів Європи; редкол. В. Г. Кремень (голова), В. П. Андрущенко, Н. Г. Ничкало Ф. Шльосек (заст. голови) Л. Лук'янова, Л. Макаренко, О. Падалка [та ін.] (члени редколегії). – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – Т. 1. – С. 104-117.

споживання, переважно матриархальна гендерна матриця суспільного ладу.

(2) Стан соціально-економічної стратифікації, поляризація багатства і влади, дозвілля та праці, виробництва і споживання, зниження рівня соціальної синергії, переважно патріархальна гендерна матриця.

(3) Відновлення стану соціальної симетрії, підвищення соціальної синергії, рівномірний розподіл влади і багатства на новому виткові розвитку, синтез матриархального і патріархального гендерних принципів організації соціуму.

Етапи економічного розвитку людства

(1) Натуральне господарство, "злидений комунізм", високий рівень соціальної симетрії.

(2) Просте товарне виробництво плюс капіталістичне виробництво, низький рівень соціальної симетрії.

(3) Відновлення стану "злиденного комунізму" на більш високому рівні, високий рівень соціальної симетрії

Розвиток ціннісного ставлення людини до світу (розвиток аксіології)

(1) Центральна інтегральна якість, в межах якої Добро і Краса, Благо і Буття були тотожні.

(2) Актуалізація аксіології як науки і теорії цінностей, в якій зазначена інтегральна якість розпадається на дві полярні якості – реальність і цінність, що виявляє проблему їх невідповідності у вигляді дихотомії дійсного і розумного. На цьому етапі, з одного боку, піднімається питання про суб'єктивність, відносність цінностей (Т. Гоббс, Б. Спіноза), а з іншого, – система цінностей як сукупність ціннісних уявлень членів спільнот розуміється як колективно-об'єктивний феномен (Е. Дюркгейм, М. Вебер, Т. Парсон).

(3) Виявляється можливість відновлення єдності реальності і цінності в площині деяких новітніх поглядів і концепцій (антропний космологічний принцип, універсальний семантичний простір Всесвіту та ін.)

Розвиток форм суспільної свідомості

(1) *Початковий етап* онто- і філогенетичного розвитку виявляє єдність, синкретизм суб'єкта й об'єкта. На цьому етапі усі форми суспільної свідомості сполучені в певному науково-релігійному сплаві. На даному рівні розвитку людства знання про світ і людину знаходили вираження в синтетичному вигляді – у формі простих пралогічних, пратеоретичних моделей, занурених у міфологему і метафору. У певному розумінні, думка і дія тут злиті, як це має місце в маленьких дітей. Так само, як і останні, представники древніх соціумів ще не усвідомлюють себе повною мірою як особистості. Саме тому людина і світ, суб'єкт і об'єкт тут постають єдиним неподільним комплексом.

(2) *На другому етапі* розвитку людства як виду і суб'єкту історії виявляється наростання дихотомії людини і світу, їх асиметризація: суб'єкт і об'єкт розводяться по полюсах. Координація відносин у суб'єкт-об'єктній системі знаходить своє вираження у такій моделі розвитку науки, яка виділяє класичний (у рамках якого об'єкт первинний стосовно суб'єкта, тобто об'єкт, що виступає "об'єктивною реальністю, даною нам у наших відчуттях" впливає на суб'єкт і багато в чому його визначає) та некласичний (суб'єкт впливає на об'єкт) етапи розвитку теоретичної свідомості.

(3) *Третій етап* – період постнекласичного розвитку науки – пов'язаний з ідеєю злиття об'єкта і суб'єкта, з такою теоретичною парадигмою, у якій вони розглядаються як такі, що впливають один на одного і взаємно один одного потенціюють. Тут розвиток людства немовби повертається до своїх сакральних джерел, але на вищому рівні розвитку. Тут виявляється ідея комплементарності, взаємної додатковості раціональної й ірраціональної складових процесу пізнання світу, який уявляється як ціле, де все пов'язано з усім. Саме на цьому теоретичному ґрунті в даний час знаходить утвердження концепція цілісності як важливий методологічний принцип синтезу науки і релігії. Як писав Е. Тоффлер, ми знаходимося на порозі нової ери – ери синтезу, що супроводжується поверненням до "крупномасштабного"

мислення, що має подолати ефекти сучасної "кліпової культури", яка розпорошує наш образний ряд на маленькі кадри, які слід синтезувати і створити особистісний відеоряд, який стане основою для створення конфігуративного модульного "Я" кожного індивіда. Саме на такому теоретичному підґрунті нині утверджується концепція цілісності – важливий *методологічний принцип філософського синтезу знань*, яка має розв'язати гостру суперечність між сциєнтичним і гуманістичним типами світогляду і освіти, вирішити проблему поєднання точних і гуманітарних дисциплін, пануючих нині сциєнтично-технократичних цінностей із вищими духовними. Таке поєднання, як вважає І. Р. Пригожин, засвідчує про зближення внутрішніх і зовнішніх світів, що є однією з найважливіших культурних подій нашого часу.

Розвиток педагогіки і світової освіти як соціального інституту

(1) *Примітивні співтовариства*. Суб'єкт-суб'єктний стан інтеграції вчителя і учня, "пряма" передача знання через спонтанний акт містичної ініціації або спільної діяльності; ціннісно-домінуючий тип суспільної свідомості, який виявляє переважну роль символів, обрядів, ритуалів, що ініціюють форми виховання, яке будувалися на яскравих образах і міфологемах, котрі надовго запам'ятовувалися, утворюючи емоційно-символічний характер освіти.

(2) *Соціуми нового часу*. Суб'єкт-об'єктний стан диференціації вчителя і учня, передача знання вчителем-раціократом опосередкована суб'єкт-об'єктними відносинами; когнітивно-домінуючий тип суспільної свідомості, характерний для епохи Просвітництва, культууроорганізуючою міфологемою є максима "знання – сила" (Ф. Бекон), коли на передній план висуваються природно-наукові, гуманітарні та технічні дисципліни, а значущість людини тут оцінюється досить низько (у плані утвердження індивідуальності, свободи життєвого вибору, цінності природи в аспекті її духовного впливу на людину). Міфологетика Просвітництва проявила себе в

радянський період, коли перебільшувалася значущість природничонаукових і технічних дисциплін, практично не здійснювалося екологічне виховання³.

(3) *Інформаційне суспільство*. Суб'єкт-суб'єктний стан інтеграції вчителя і учня (вчитель і учень постають цілісним освітнім комплексом), передача знань ініціюється як розкриття учням самого процесу народження знання; повернення до суб'єкт-суб'єктних принципам освіти прадавніх соціумів, реалізується потреба у природовідповідній, ноосферній освіті. Семимільними кроками розвиваю нові нетрадиційні форми навчання й виховання.

Розвиток вітчизняної освіти та педагогічної думки (радянський та пострадянський періоди)

(1) 20-40 роки ХХ століття. Активний пошук нових форм навчання та виховання, становлення "трудової школи", орієнтація на трудове навчання як засіб інтеграції учнів у саме життя, розвиток бригадно-лабораторних, самоврядувальних форм навчання, кому-нарського виховання, педагогічної системи А.С.Макаренка.

(2) 50-80 роки ХХ століття. Усталений, догматизований стан освіти, відхід від принципу "трудової" школи, поширення "книжної школи", репродуктивних форм навчання, сувора регламентація шкільного життя, назрівання освітньої кризи.

(3) Кінець ХХ століття. Повернення до "трудової школи", "нове педагогічне мислення", гуманізація освіти, її суб'єкт-суб'єктний особистісно орієнтований, ноосферний, людиномірний, глобалізаційний характер, розвиток педагогіки спів-робітництва, рух авторських шкіл, дистанційно-інно-ваційні процеси в освіті, розвиток педагогічної акмеології, педагогічної синергетики, педагогіки толерантності, учнівського та студентського самоврядування.

³ Тюнников Ю.С. Педагогическая мифология: учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по пед.специальностям / Ю.С.Тюнников, М.А.Мазниченко. – М.: Гуманитар. изд центр ВЛАДОС, 2004. – 352 с.

Розвиток освітніх стратегій

(1) У примітивних спільнотах превалювало виховання, а навчання реалізовувалося у формах технологій соціальної ініціації.

(2) У сучасних спільнотах на перший план виходить навчання як комплекс спеціалізованих технологій, що реалізуються в навчальних закладах.

(3) У суспільстві недалекого майбутнього виховання (а точніше – синтез виховання і навчання) знову превалює, в той час як навчання в силу розвитку сугестивний та інших подібних освітніх відсувається на задній план.

Розвиток форм діяльності

(1) *Гра* (діяльність, що не спрямована на досягнення прагматичних цілей і існуюча заради самої себе як суб'єкт-суб'єктний феномен, подібно "мистецтву заради мистецтва"). В більшості древніх (примітивних) співтовариств не існувало різкого кордону між працею і дозвіллям, коли праця могла супроводжуватися співами, розповідями казок.

(2) *Праця* (цілеспрямована діяльність, спрямована на досягнення певних прагматичних цілей, яка виявляє суб'єкт-об'єктний інструментальний характер). Тільки у період промислової революції ми спостерігаємо диференціацію праці і дозвілля, коли остання почала пов'язуватися з неробочим часом.

(3) *Творчість* (суб'єкт-суб'єктний феномен – діяльність, що повторює гру, але на більш високому рівні розвитку, оскільки вона має характеристики як гри – спонтанної, самодетермінованої активності, так і праці – активності, яка виявляє певний практичний результат). У творчості праця та дозвілля сполучаються, поєднуються.

Розвиток соціальних форм людини та педагогічних цілей, які їм відповідають

(як засвідчує аналіз освітніх документів, метою освіти є формування гармонійної особистості, патріота-громадянина та компетентного фахівця)

- (1) Громадянин, вихована мета
- (2) Фахівець, навчальна мета
- (3) Особистість. Розвивальна мета

Зазначені моделі розвитку пояснюють основний зміст холістичної парадигми освіти в рамках інноваційних освітніх стратегій.

Головні освітні стратегії постнекласичного етапу розвитку науки і філософії як форм суспільної свідомості:

- розвиток сугестопедії, акмеології, педагогічної синергетики, резонансного навчання, "супернавчання", гештальтосвіти, недирективного навчання (К. Роджерс⁴), креативної педагогіки;

- формування багатогранного соціально-педагогічного середовища;

- суб'єкт-суб'єктна, особистісно орієнтована, людиноцентрична парадигма;

- колективні форми навчання, інтеграція всіх учасників освітнього процесу – сумісне здобування знань (принцип "талант – синтез талантів" М. П. Щетиніна⁵);

- єдність логічного та образного аспектів пізнання (метод опорних сигналів В.Ф. Шаталова⁶);

- метод укрупнення дидактичних одиниць П.М. Ерднієва;

- ранній, випереджувальний розвиток дитини (педагогічні системи П.В. Тюленєва, О.М. Лобка⁷ та ін.).

Авторські педагогічні системи:

- актуалізаційна (спрямована на актуалізацію і розвиток прихованих задатків – талантів) педагогіка;

⁴ Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М.: "Прогресс", "Универс", 1994. – 480 с.

⁵ Щетинин М.П. Объять необъятное. Записки педагога / М. П. Щетинин. – М. : Педагогика, 1986. – 176 с.

⁶ Шаталов В.Ф. Эксперимент продолжается / В.Ф. Шаталов. – М.: Педагогика, 1989. – 336 с.

⁷ Лобок А. Вероятностное образование : екатеринбургский вариант / А. Лобок // Школьные технологии. –1997. – №3. – С. 12–24.

•резонансна (педагогічна синергетика, гештальт-освіта та ін) педагогіка, спрямована на актуалізацію талантів в результаті комунікативних та пізнавальних резонансів;

•педагогіка життєвих фактів і педагогіка навчальної казки, спрямовані на розвиток атитюдів, психологічних установок, життєвих цінностей;

•ретро-, хронореверсійна педагогіка, що виявляє можливість майбутнього впливати на сьогодні, а також можливість відновлювати минулі ЗУНи;

•метаморфозна, логіко-евристична педагогіка, яка формує в людині світогляд та переконання як акти раціоналізації ставлень до світу;

•біфуркаційно-шокова педагогіка, гіпно-суггесто-педагогіка (функціонує за принципом "методу вибуху" А.С. Макаренка), дія якої – феномени диво-лічильників, поліглотів, отримані в результаті шоку, гіпнотичного трансу;

•педагогічна парадоксологія, спрямована на отримання нових якостей в результаті парадоксу (коану), нівелюючого дискурсивне мислення⁸.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Актуальним на нинішньому етапі розвитку людства та освітньої системи зокрема постає імплементація педагогік третього постнекласичного етапу розвитку суспільної свідомості. Системний опис та аналіз всіх поданих педагогік постає перспективою нашого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вознюк О.В. Парадоксоведення – навчальна дисципліна нової освітньої парадигми / О.В. Вознюк // Наукові записки Малої академії наук України. – Збірник Наукових праць. Серія: Педагогічні науки. – Вип. 6. – К.,

⁸ Вознюк О.В. Парадоксоведення – навчальна дисципліна нової освітньої парадигми / О.В. Вознюк // Наукові записки Малої академії наук України. – Збірник Наукових праць. Серія: Педагогічні науки. – Вип. 6. – К., 2014. – С. 44-62.; Вознюк О.В. Педагогічна парадоксологія та її креативний потенціал / О.В. Вознюк // Креативна педагогіка. Наук.-метод. журнал / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Вінниця, 2015. – Вип. 10. – С. 67-74.

2014. – С. 44-62.

2. Вознюк О.В. Педагогічна парадоксологія та її креативний потенціал / О.В. Вознюк // Креативна педагогіка. Наук.-метод. журнал / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Вінниця, 2015. – Вип. 10. – С. 67-74.

3. Гончаренко С. Фундаментальність професійної освіти – потреба часу // Педагогічна газета. – 2004. – № 12 (125). – С. 3.

4. Євтух М. Постнекласична педагогіка: філософсько-методологічне осмислення наукового концепту // М. Євтух, Ю. Пелех, А. Матвійчук / Освіта для сучасності – Edukacja dla wspolczesnosci : Зб. наук. пр. : у 2 т. / Мін-во освіти і науки України, НАПН України, НПУ імені М. П. Драгоманова, Комітет педагогічних наук Польської академії наук, Наукове товариство "Польща-Україна", Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Асоц. ректорів мед. ун-тів Європи; редкол. В. Г. Кремень (голова), В. П. Андрущенко, Н. Г. Ничкало Ф. Шльосек (заст. голови) Л. Лук'янова, Л. Макаренко, О. Падалка [та ін.] (члени редколегії). – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – Т. 1. – С. 104-117.

5. Лобок А. Вероятностное образование : екатеринбургский вариант / А. Лобок // Школьные технологии. –1997. – №3. – С. 12–24.

6. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М.: "Прогресс", "Универс", 1994. – 480 с.

7. Тюнников Ю.С. Педагогическая мифология: учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по пед.специальностям / Ю.С.Тюнников, М.А.Мазниченко. – М.: Гуманитар. изд центр ВЛАДОС, 2004. – 352 с.

8. Щетинин М.П. Объять необъятное. Записки педагога / М. П. Щетинин. – М. : Педагогика, 1986. – 176 с.

9. Шаталов В.Ф. Эксперимент продолжается / В.Ф. Шаталов. – М.: Педагогика, 1989. – 336 с.

Рассматривается постнеклассический кризисный этап развития образования и педагогики. Характеристика кризисного состояния, в котором находится человеческая цивилизация, постигается на основании универсальной парадигмы развития, которая выступает фундаментальным методологическим базисом познания бытия. Анализируются парадигмальные модели развития образования и педагогики в рамках холистической парадигмы образования, которая целостно описывает систему образования и верно отражает ее цели.

Ключевые слова: холистическая парадигма образования, парадигмальные модели развития образования и педагогики, универсальная парадигма развития, информационное общество, постнеклассический этап развития науки.

Postnonclassical crisis stage of education and pedagogy development is considered. The characteristics of the crisis state in which the human civilization is, is conceived on the basis of the universal development paradigm being the fundamental methodological knowledge basis. The paradigmatic models of education and pedagogy within a holistic paradigm of education that holistically describes the education system and accurately reflects its purpose are analyzed.

Keywords: holistic education paradigm, paradigmatic model of education and pedagogy, the universal paradigm of development, the information society, postnonclassical stage of the development of science.